

NÁHLIK ZOLTÁN

TAVASI LAJOS ERDÉLYI KAPCSOLATAI;
GÁSPÁR JÁNOS ERDÉLYI PEDAGÓGUSHOZ INTÉZETT KÖZZÉ NEM TETT LEVELEI

A reformkor politikai küzdelmeinek szerves részeként kialakuló pedagógiai—művelődéspolitikai mozgalom, amely a magyar nevelésügy polgári és nemzeti átalakulását tűzte ki célul, és amely egyik igen lényeges feladatát az iskola egységes rendszerének megteremtésében, az e téren is megnyilvánuló rendiség felszámolásában látta, ha nem is egyenlő intenzitással, de jelentős hangsúllyal jelentkezett — korabeli szóhasználatával élve — a két magyar hazában; mind Magyarországon, mind pedig az Erdélyi Nagyfejedelemségben.

A magyarországi és az erdélyi pedagógiai progresszió képviselői élénk figyelemmel kísérték egymás tevékenységét, törekvéseit; a korabeli sajtót, a személyes találkozásokat, a magánlevelezést és a kapcsolatfelvétel más hatékony eszközeit keresték az említett célkitűzések megvalósítása érdekében.

A célkitűzések valóra váltása hatékony szervezési tevékenységet tett szükségessé. E tekintetben Tavasi Lajos (1814—1877) kétségkívül élenjáró szerepet töltött be. Ismeretes, hogy a protestáns egyházak iskolarendszerének egységesítése révén egy távolabbi cél megvalósításán fáradozott: a magyarországi és erdélyi egységes iskolarendszer megteremtésének gondolata ihlette tervszerű, kitartó szervező, irányító munkára. E cél szolgálatába állította a tanári "köztanácskozmányokat", a "tanodai hírlmények" kiadását, nevelési társaságok szervezését, az általa szerkesztett és kiadott Nevelési Emléklapokat, s ebben a nevelési szakirodalom iránti fokozottabb érdeklődés kialakítását.

A Tavasi által az 1845/46-os iskolai évben kiadott Tanodai Hírlemény felhívja a figyelmet a "rokonintézmények" közötti közeledés szolgálatába állítható kölcsönös tájékoztatás fontosságára: "Nem akarom említeni — írja —, miképpen szolgáljanak még azonfelül a programok az egyes tanintézetek közti értesülés és viszonylagos közeledés eszközéül, ha hogy azokat egymás-közt évenként kicserélnék a rokonintézetek." Ugyani lábjegyzetben jelzi, hogy 1845-ben "az erdélyi Enyedi főiskola" is elküldte oktatási programját.

A Pesten, 1846. augusztus 10-től 12-ig tartott első protestáns tanári köztanácskozmány naplójából és jegyzőkönyvéből arról értesül Tavasi, hogy az 1846-os év első napjaiban "A protestáns evangélikusok részéről küldetett meghívó... az erdélyi testvérekhez: itt a reformátusokat, evangélikusokat és unitariusokat egy közös prot. név alatt véve, következőkhöz: 1. Brassó, 2. N.Ényed, 3. Kolosvári refor.collegium, 4. Kolosvári Unit.colleg., 5. Medgyes, 6. Szeben, 7. Szászváros, 8. Szászsebes, 9. Segesvár, 10. Székelyudvarhely és 11. Zilah... Rendkívülileg megküldetett még egy-egy meghívó levél 1. A kolozsvári Nevelői Körhöz..." jelezvén, hogy a meghívó "... tartalmának értelme szerint szétküldetett valamennyi két hazai protestáns tudományos intézethez". A nemes célok elérhetősége érdekében "a legnagyobb nehézség, eszközölni a közös értelemnek erejét és működtetni a közös erőnek hatását. Ki nem tudja, hogy szétszaggatás van e honban, mint mindenütt, úgy a protestánsok között is, mintha nem ugyanaz volna a nemzet fia, ott ahol a Tisza és egyiránt ott, hol a Duna habjai zúgnak? ott ahol a Kárpát örök fagyban merevül és egyaránt ott, ahol a délibáb rémjei a róna tájain úsznak."

Tavasi Lajos a Kolosvári Nevelői Körhöz intézett meghívót Gáspár János (1816—1892) címére küldte, aki a Kör 1846. február 15-én tartott első "Kis gyűlésén" olvasta fel annak szövegét. A Kolosvári Vasárnapi Újságban, amely a Kör üléseinek jegyzőkönyvét folyamatosan közölte, a következőket olvashatjuk: "A jegyző felolvassa Dr. Teichengräber barátjának egy magánylevelét, amelyben több pesti nevelők nevében örömet fejezi ki a mi Pestalozzi-innepélyünk szép eredménye felett, tudósít a pesti ilyenszerű innepélyről, küldvén eladás végett 20 példányt a "Nevelési Emléklapok" első füzetéből, melyeket a jegyző bé is mutata a körnek — továbbá emlékezet volt a levélben egy Pesten összehívandó tanítók és nevelők országos gyűléséről, mit egy a maga idejében ki adandó programban bővebben is kifejtendnek. Végre tudósítá a pesti nevelői köröcske legújabb azon mozgalmáról, mely szerint szándékozik a magyar egyetemes nép- és elemi olvasó könyveket szemle alá venni, szakértőleg megbírálni s úgy egy jót belőlök összeállítani, a hiányokat kipótolni stb. Mindezt a Kör szíves tudomásul vevé s meghagyá jegyzőjének barátságos idvezletét a pesti atyánkfiaiinak megírni."

A Nevelési Emléklapok második füzetében Tavasi jelzi, hogy a két magyar hazába összesen 76 meghívót küldtek szét, és hogy "Mi már a válaszokat illeti... a Kolozsvári Nevelői Kör... válaszolt s egy küldött által ígéré magát képviseltetni... A kolosvári reformata collegium részéről, keresztül utaztában magány és személyes választ hozott Jakách János tanár a nem-jelenhetésről" és "Erdélyből a maros-vásárhelyi reformata tanoda részéről válaszolt: Szász István..."

A magyarországi és erdélyi pedagógiai-oktatáspolitikai kapcsolatok kérdéskörében szükségképpen kellett megemlékeznünk a Kolozsvári Nevelői Körről. Ennek működéséről, termékeny gyűléseiről és vitáiról, szakosztályainak munkájáról, a tagok ésszerűen megszervezett önképzéséről, a magyarországi pedagógusokkal fenntartott szakmai kapcsolatairól alapos tájékozódást szerezhettünk a Vasárnapi Újságban közölt tizenhárom és a ma már — sajnos — számunkra hozzáférhetetlen, a Nagyenyedi Dokumentációs Könyvtárban MS 485 szám alatt található hét kéziratos jegyzőkönyvből, amelyek tanulmányozására mintegy 20 évvel ezelőtt nyílt alkalmam. Az anyag ismeretében megalapozatlannak tartom a Pedagógiai Lexikon¹ értékelését, amely szerint Gáspár János "Kolozsvári Nevelőkör néven tanítóegyesületet igyekezett szervezni, de sikertelenül". A kör sokoldalú, eredményes, tervszerű, a pedagógusok önképzését, szakmai fejlődését sikeresen szolgálta.

Tavasi Váradai Szabó Jánoshoz intézett 1846. szeptember 16-i keltezésű levelében² jelzi, hogy a soron következő konferencia színhelye Sopron lesz, de "Más években, ha vagy Debrecen, vagy Patak, Kolozsvár vagy teszem még Enyed is hívni fog, elmenendünk".

Valóban, a második protestáns tanári közgyűlésnek 1847 augusztusában Sopron városa adott otthont. Ez alkalommal — mint ez a jegyzőkönyvből kitűnik — a már három protestáns egyház képviselőinek tanácskozásán a Kolozsvári Unitárius Kollégium neves tanára, a polihisztor Brassai Sámuel (1797—1897) elnökölt.

A korabeli közlekedési viszonyok közepette egy-egy konferencia megszervezése nem kis nehézségekkel járt. Ilyen megfontolással írja Tavasi: "... érdekünkben állónak tekintsük azt, hogy időről-időre kijövendő nevelési füzetek által maradjunk egymással összekapcsolva, e kisszerű eszköz költséges eszközöket pótol".

A nevelési füzetek kiadása szükségessége gondolatának népszerűsítésén túl, Tavasi szorgalmazza, hogy mindkét haza iskolái "tanodai hirdetmény"-eket adjanak ki: "Csak akkor, ha már valamennyi két hazai tanodánkból bírnánk hírlöket, lehetne igazán úgy intézeteink statisztikáját, mint azoknak tanulmányi és egyébkénti szerkezetét megírni, megítélni és az ismeretekből netalán reform-javaslatot tenni. Legyenek erre felszólítva tanodáink, válasszák a közleményekre akár ezen nevelési füzeteket is, vagy indítványozzának és létesítsenek külön nevelésoktatási folyóiratot, én az első leszek,

¹Pedagógiai Lexikon II. köt. Bp., 1977. Akadémiai Kiadó. 12.

²Lengyel Imre: Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények. III. köt. Bp., 1963. Tankönyvkiadó. 150.

ki abba munkásul ajánlkozandom." Nem érdektelen itt megjegyeznünk, hogy Tavasi már a soproni értekezleten örömmel jelenti, miszerint a csak ezelőtt két évvel megpendített eszme a tanodai hírlemények iránt mindinkább visszhangra talál. "Az idén — írja — már a következő intézetek bocsátottak ki hírleményt: N.Enyed, Késmárk, Losonc, Pest, Selmec, Sopron, Szarvas...", és hogy "a tanodai névtár" szerkesztéséhez a kért adatokat az erdélyiek közül Medgyes, Zilah, Brassó küldte be.

A magyarországi és erdélyi reformkor utolsó évtizedében, bár a különböző iskolai tankönyv- és kézikönyv-irodalom fellendülését tapasztaljuk, de a neveléelméleti tudományos irodalom tekintetében bizonyos lemaradás érzékelhető. Igaza van Tavasinak, amikor megállapítja: "... egyes ágakban feltűnő nevek ragyognak ugyan ... és nagyobbára inkább csak mint tanítási és oktatási tan- és kézikönyveket szerkesztők, semmint a nevelés elméleti irodalmat és irányt művelők".

Számba véve azokat a helységeket és iskolákat, amelyekhez Tavasi a "köztanácskozmányokra" szóló meghívókat eljuttatta, egy lényeges mozzanatra figyelhetünk fel. Ezeket ugyanis nemcsak a magyar, hanem a más tannyelvű protestáns iskoláknak is megküldte. Hogy a nemzeti elzárkózás mennyire idegen volt tőle, bizonyítja, hogy a szabadságharc véres eseményei közepette is hirdette a népek közötti megbékélés gondolatát, az elnyomott népek összefogásának szükségességét a Habsburg-elnyomás megfékezése érdekében. "3 nemzet van — mondotta egyik toborzó beszédében —, melynek egy nagy és közös társaságot kell képezni, s ez, a lengyel, oláh és magyar." Ugyanebben az összefüggésben említhetjük meg azt az egykori tanítványa, Falk Miksa által közölt adatot, amely szerint Tavasi lakásán, a hetenként kétszer-háromszor szerény vacsorára és megbeszélésekre meghívott vendégek között gyakorta megfordult Csernovics Arzén nevelője, Ionescu, aki később Bukarestben román miniszter lett. Érdekes mozzanatként itt azt is jelezhetjük, hogy Váradi Szabó Jánoshoz írt, 1847. november 12-én keltezett levelében jelzi, hogy "Jelenlegi soraimnak Ionesho úr és Csernovics Arszén lesz az átadója."³

A nemzeti elzárkózás elvetésének, a nemzetek és nemzetiségek közelítésének szándéka az erdélyi értelmiségi progressziót is jellemezte. A már említett Kolozsvári Nevelői Kör alapítására vonatkozó javaslat az oktatásügy erőit vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül kívánja tömöríteni, amikor kimondja: "minden nevelés körül foglalkozó erőt és tehetséget központosítsunk... ki a nevelői körnek munkás tagja... dolgozó társa kívánna lenni, nem

³Lengyel Imre, i. m.

kérdezném tőle: vágthatva halad-é vagy fontolva marad, bevett, vagy eltűrt valláshoz tartozik-é... így szólnék: akarsz-é egy nemesített nevelésnek eszébe s hazádnak jóltevője lenni? És ki azt mondaná: igen is akarok, azt én akárki fia... a nevelői kör tagjának... tekinteném." Ebben az összefüggésben nem érdektelen Brassai Sámuelnek a soproni közgyűlésen elnöki minőségében elhangzott kijelentése, miszerint "... soknyelvű országban élünk, sok nyelvekre van szükségünk, igyekeznünk kell tehát azoknak megtanulását könnyíteni...". E közgyűlésen javasolta Tavasi, hogy a soron következő tanácskozásnak Pest legyen a házigazdája: "minthogy meghívás sehonnan sem érkezett, ő bátor... Pestet ajánlati a tanári gyűlésnek, annál is inkább, minthogy kijelenti, mi szerint ebben sok magyar és erdélyhoni tanár kívánatát fejezi ki... hová a könnyű közlekedés s különböző más érdekek bizonyosan mindig számosan fogja egybegyűjteni a tanárokat..."

A magát méltán "iskolai turistának" nevező Tavasi 1847 nyarán Erdély néhány jelentősebb oktatási intézményét is felkereste. Programszemle című írásában olvashatjuk: "Felütve utazási naplómát 1847. július 29. stb. Enyeden töltött napjaimról, ezeket olvasom, engedjék meg a t. olvasók, hogy mint iskolai turista némelyeket a legőszintebben közölhessek..." Az írás részletes ismertetést közöl egyebek között a nagyenyedi és marosvásárhelyi tanodákról, ezek történetéről, a különböző osztályokban tanított tantárgyakról, bemutatja a nagyenyedi kollégium gyűjteményét, könyvtárát, jelesebb tanárait, ásványtárát, a diákok olvasó egyesületét, zene- és énektársulatát stb. Egyszermind közöl az iskola történeti irodalmában egy eleddig ismeretlen adalékot is: "Tegnap fiaim s egyszermind utazótársaim (két pesti tanítvány, K. S. és N. S.) fürödtek egy újonnan nyitott enyedi kollégiumi uszodában. Ez egy tölgyfa fenekű és fakerületű tágas és eléggé mély építmény."

Tavasinak az erdélyi iskolaügyi kérdések iránti élénk érdeklődését jelzi az 1848 májusában megjelent Tanoda és egyház című munkája is, amelynek alcíme Levelek Erdélybe Magyarországból. Papnak a tanító. Sükösd Sámuel (1816--1849) dévai református lelkészhez és tankönyvíróhoz intézett leveleiben az egyház és iskola viszonyának, az iskolaügy felekezetek szerinti elkülönülése megszüntetésének kérdéseit taglalja. Kifejti, hogy "... a tanoda, ahol az netalán az egyháztól függ, igen meg van gátolva szabad fejlesztései működésében... a vallást ugyanazon egy tanodának gyermekei, a felekezeti eltérés és különbözőség szerint tanulhatják... de a többi tanodai foglalkozásokra nézve nem létezik felekezetiesség, ennél fogva szükségtelen, hogy azokat a gyermekek külön-külön hitök szerinti tanodákban tanulják".

A mű szövegösszefüggései alapján nem kétséges: Tavasi érzékelt, hogy Erdélyben — annak fejedelmi korszaka utáni történeti tapasztalatai alapján — a felekezetiiségnek erőteljesebb, szívósabb gyökerei vannak. Leszögezi, hogy "Az egyház által kormányzott és egyház által vezetett tanoda elveszti rugóját, elveszti célját, s lealacsonyíttatik puszta eszközzé... Ellenvetéseidet a mondottakra szívesen várom; elvárom elvi harcnak tekintetéből; és csak azért is, hogy aztán ezen elveket az életre is alkalmazhassuk."

E munkájában is kitér Erdélyben tett "iskolai turizmusára" és arra, hogy ott szerzett oktatásügyi tapasztalatait összegezze: "... nem fogom elmulasztani, hogy veled ne közölném tett tapasztalataimat Erdély egy részének beutaztam alatt s el fogom várni, hogy te e tekintetben útba, ahol netalán ferde vagy alaptalan volna nézetem és gyanúm, mi már onnan is származhatandik, mivel mint mondám, csak kis részét utaztam még be szeretted hazádnak, a szerettem honfélnek, és mivel ezen utazásom is oly sietve gyorsan történt, hogy szinte már előre tudom, miszerint felfogásom Erdélynek némely tanodai és nevelési ügyeit illetőleg alkalmasint felületes leend. De nem bánom, én egyéni szememmel amit láttam, azt el fogom mondani és ezáltal legalább alkalmat kívánnék neked szolgáltatni arra, hogy felfogásomat javítva, annyival többet szólhass te hazádról és oktathass engemet annak különösen nevelési viszonyairól."

Nem alaptalan az a feltételezés, hogy Tavasi ismerte Sükösd Sámuel Népnevelő című, néptanítók számára írt munkáját, amelynek kéziratát a Kolozsvári Nevelői Kör több ülésén is megvitatta és pozitív módon értékelt, egyzersmind javaslatokat is megfogalmazott a kiadásra javasolt mű egyes részeinek továbbfejlesztésére. (Sükösd 1849-ben, tábori lelkészként a Kárpátokban a Tömösi-szorosban folyó harcokban hősi halált halt.)

Tavasi, a magyarországi polgári, baloldali pedagógusok vezéralakjaként kiemelkedő szerepet játszott egy egységes, demokratikus "nemzeti tanrendszer" körvonalainak kialakításában. Az evangélikus felekezet gimnáziumi és líceumi tanárainak tanácskozásait 1842-től, majd 1846-tól a magyarországi és erdélyi református és unitárius iskolaügyi szakemberek közös konferenciáit, tanácskozásait kezdeményezte és szervezte, hogy végül 1848 húsvétjának első napján, a Nevelési Emlék Lapok ötödik füzetének bevezetőjében a következő mondatot fogalmazza meg: "Semmit sem akarok most egyebet, mint a külön felekezetek tanítói és nevelőinek egymásközti erősülésére — közös nevelési és tudományi céloknak a tanoda mezejéni elérésére és ily közös célok felé közremunkálása végett — kimondani az egyesületi eszmét. Tanítói tanácskozmányokat ne tartsanak ezentúl a külön felekezetek tanítói külön, ha-

nem tartásuk azokat — mindannyinak közös felhívása mellett — közösen és központian."

Tavaszi tevékenységének sokoldalúbb megismerése szempontjából rendkívül érdekesek azok a kézírtos feljegyzései, levelei, amelyek ma, sajnálatos módon, igen nehezen vagy egyáltalán nem közelíthetők meg. Gondolunk itt elsősorban a különböző erdélyi iskolai és egyéb levéltárakban esetleg fellelhető Tavasi-levelekre, kéziratokra.

Előbbi levéltári kutatásaim folyamán alkalmam volt megismerni a Nagynyedi Dokumentációs Könyvtárban a Kolozsvári Nevelői Kör iratai között Teichengraber—Tavasi levelét, amelyben a kör tagjait a pesti tanácskozmányra hívja meg. Láttam a zilahi iskolának küldött meghívó levelét is. Sajnálatos azonban, hogy ezek szövegével ma már nem rendelkezem. Birtokomban van azonban Tavasinak három, Gáspár Jánoshoz, a Kolozsvári Nevelői Kör egyik legaktívabb szervezőjéhez intézett levelének kéziratos másolata, amelyek neveléstörténeti szempontból is figyelemre méltóak. Az első levél kelte 1847. február 27., a másodiké 1847. március 13., a harmadiké 1847. szeptember 14. A leveleket évekkel ezelőtt az RNK Akadémiája kolozsvári történeti levéltára őrizte.

A rendkívül meleg, baráti hangú levelek számot adnak Tavasi pedagógiai-szervezői, pedagógiai-folyóiratszerkesztői tevékenységéről, terveiről, politikai és közéleti jelenségekről, események értékeléséről, a mindennapok terhes, de sokszor humoros vonatkozásairól is.

A levelek híven tükrözik azokat a problémákat, amelyek az 1847 februárjától októberéig terjedő időszakban Tavasit foglalkoztatták. Ezek között első helyen áll a Nevelési Emléklapok egyes köteteinek kiadása és terjesztése, a protestáns tanárok értekezleteinek megszervezése, a nevelői kör munkájának irányítása stb.

Az 1847-es februári levelében a következőket olvashatjuk: "Tudom ugyan, mikint a ti figyelmetek, időtök és munkátok teljesen igényben lesz véve az olly nagyszerűen indult erdélyi orsz. gyűléstől, a mellynek fejleményeit mi feszülten kísérjük; s tudom, mikint az egész haza ügyéről gondoltában az embernek nem igen jut ideje az egyes személyi ügyek felkarolására ... felszólítlak mégis magándologbani segédkedésre, de amelly, ha meggondoljuk, csakis én irányomban magány, mint ügy véve, ez is közhazai és közemberi érdekű. S ez, a legközelebb megjelent nevelési emléklapok 2-ik füzetének, mint a Pesten egybegyűlt vala prot. tanárok tanácskozmánya eredményének terjesztése... Terjesszéték barátim, körötök terjedtéhez képest, ezáltal önügyünket terjesztjük...". Erdélybe, az egyes tanintézetekhez küldött folyóiratcsoma-

gokat további elosztás végett Gáspár címére küldi: "ne vedd rossz néven a terheltetést... — írja — a te buzgalmadnak illy ügyben, t.i. nevelés és nevelési eszmék terjesztésében párja nincs, mertelek terhelni...". Egyszer- mind arra kéri Gáspárt, igyekezzék az Emléklapokra minél több előfizetőt gyűjteni, és jelzi szándékát, hogy a füzeteket önálló folyóirattá kívánja fejleszteni. Arról is tudósítja barátját, hogy két tanszéki beszéde sajtó alatt van. "Annak idején ezekből is juttatandok nektek egy pár példányt, de ne félj attól, hogy ismét eladás végett, nem, csak emlékül..."

E levélből értesülünk arról is, hogy Tavasi a pesti nevelői kör és a gimnázium számára megrendelte a Kolozsvárott Berde Áron és Takács János által szerkesztett Természetbarát című, 1846-tól hetenként megjelenő természettudományi folyóiratot és egyszerismind felpanaszolja, hogy ennek mind-össze 2-2 számát kapta meg. E kérdésre a március 13-án írt levelében ismét kitér, kéri Gáspárt: "ugyan szíveskedjél megtudakozni a kiadó szerkesztők-nél, hol lehet e hanyagságnak hibája? Így nem igen szaporítja a lap olvasóit..."

Ugyanebben a levélben sürgeti barátját: "Tudassatok immár közületek s körötökből is valamit. Hogy mi mozgunk, annak jeleit a minap is bebizonyítám (itt valószínűleg az Emléklapok második füzetének példányairól van szó) s most újból küldök valamit, küldök 10 példányt minap a sajtó alól kikerült két tanszéki beszédemből. Olvastasd azokkal, akiknek keble termékeny, hogy jó földbe hullhasson a mag."

A Nevelési Emléklapok harmadik füzetének korrektúráját a levélírás napján vette kézhez és ebben szeretne még iskolai híreket is közölni. Kiterjedt közéleti tevékenységét jellemzi: a levél megírásának napján nevelői köri ülést vezetett, részt vett az ellenzéki kör választmányi ülésén, mert — mint írja — "holnapra az egész országból idecsődített ellenzékiek conferentiájá- ra nagy előkészületek történnék. A conservatívek is nagyban conferentiáznak. E napokban pest megyei közgyűlés lesz... egy kis hurut és mellnyomás bánt ma, melly miatt szobában is kellene maradnom, de nem engedik a gyűlések."

Nágorszki Bódognő Elmélkedés a nőnem erkölcstana köréből című, 1847-ben Pesten kiadott könyvét a jelek szerint Tavasi magasra értékelte; ezt jelzi Gáspárnak, amikor felhívja rá a figyelmét.

Tavasi 1847. szeptember 14-én írt levelének bevezető részében Gáspár egy kérése teljesítésének tárgyában tett lépéseiről számol be. A kért földképek (a Schedius-Blaschnek által 1836-ban kiadott Magyarország nagy falitérképé- ről van szó, amely több kiadást ért meg) megrendelése, megszerzése érdekében Tavasi felkereste a már négy hónapja beteg 79 éves Schediust, aki — Tavasi

szerint — "Hálás szívességgel vette az illy buzgó fáradozást, mellyet erdélyi feleink, különösen magad is tanúsítasz... sőt az öreg úr számára a levélben kifejezett kérelmet le is fogom másolni — a minthogy ő erre fel is szólított".

A levél abból a szempontból is érdekes, hogy Tavasi felsorolja pesti tanártársaival a tanév első megbeszélése alkalmával megvitatott kérdéseket. A következő problémák szerepeltek a megbeszélés napirendjén: a soproni tanítói gyűlés, az erdélyi reformátusok új tanterve, "a szunnyadozó és pislogásában már-már egészen elaluvó pesti általános nevelői eszmetársulat... a hol a minapi hirdetésre senki sem jelent vala meg", tájékoztató a katolikus klérus könyvkiadó társasága tevékenységéről, a Kolozsvári Nevelői Kör megszüntetése, a pesti protestáns nevelői megbeszélések terve, a beküldött 14 pályamunka bírálata, az országunkban szerveződött nagyszámú tanítói egyletek kérdése, a Nevelési Emléklapok problémája stb.

Tavasi örömet fejezi ki afelett, hogy a szolnok—pesti vasútvonal megnyílt, mivel ez elősegítheti a nevelők részére Pest megközelítését. "Egy napnyival ti is közelebb értek már hozzánk és mi is hozzátok" — írja.

Tavasi szóban forgó levelének befejező néhány mondata érdekes fényt vet politikai nézeteire, hazafias gondolkodására. Gáspár Jánosnak egy — szá munkra ismeretlen — levelére válaszolva Tavasi kétkezdését fejezi ki István főherceg magyar érzelmeivel és megnyilvánulásaiival kapcsolatban; a főherceg országos körutazásai alkalmával tartott hazafias beszédei következtében a nemzet közvéleményének — így Gáspárnak is — rokonszenvét váltotta ki. Tavasi ugyan örül a főherceg ama kijelentésének, hogy "addig éljek, míg a honnak élek", de jelzi, hogy azt, hogy ő miként gondolkodik e kérdéstről, "Brassai bátyánk megsúghatja". Nem érdektelen itt megjegyeznünk, hogy a főherceg (1847. november 12-től Magyarország nádora) nevelője Kanya Pál (1794—1876), a pesti evangélikus iskola igazgatója volt, akiről Tavasi 1847. március 13-án Gáspárnak címzett levelében azt az információt közli, hogy az "egy igen terjedelmes földirati könyvet tart most sajtó alatt" (nyilván a Népszerű földrajzi oktatás, három könyvátú táblával (Pest, 1847.) című tankönyvről van szó).

Tavasinak erdélyi barátaival, nevelőtársaival való találkozását, levelezését a közös munka, az egymás tevékenysége iránti érdeklődés derűs hangulata hatja át. Erdély földjével való utolsó találkozása a szabadságharc végkifejletének felemelő és lesújtó, reményteljes és tragikus időszakára esik. 1849 januárjától hét hónapon keresztül hadnagy, majd századosként a honvédseregben teljesít szolgálatot. Az összeomlás Erdélyben éri. Augusztus 18-án

Dévánál a végsőig együtt maradt néhány ezer honvéd Lüders cári hadvezér előtt letette a fegyvert, átadta a 12 zászlót, a 64 ágyút. A fegyvereket, ágyúkat és a legénységet Gyulafehérvárra, a 350 tisztet — köztük Tavasit is — Szebenbe vitték fogságba.

* * *

Tavassy — Gáspárnak
Pest. Febr. 27-én 847.

Gáspár Jánosnak üdvét az alólírt.

Szeretett Barátom!

Tudom ugyan, mikint a ti figyelmetek, időtök és munkátok teljesen igényben lesz véve az olly nagyszerűen indult erdélyi orsz. gyűléstől, a mellynek fejleményeit mi feszülten kísérjük; s tudom, mikint az egész haza ügyéről gondoltában az embernek nem igen jut ideje az egyes személyi ügyek felkarolására: de bízva egyúttal barátságunkban és emberi szívetekben, a melly a haza mellett az emberi és testvéri érzésnek is enged helyt, felszólítlak mégis magándologbani segédkezésre, de a melly, ha meggondoljuk, csakis én irányomban magány, mint úgy véve, ez is közhazai és közemberi érdekű. S ez, a legközelebb megjelent nevelési emléklapok 2-ik füzetének, mint a Pesten egybegyűlt vala prot. tanárok tanácskozmánya eredményének terjesztése. Egy egy példányt megbízásból és hivatalból küldök mind azon intézetekhez, a mellyek a gyűlésre megvalának híva s legyen, hogy meg vagy meg nem jelenének, fel kell tennem, hogy oskolai és köztanári mozgalmak érdeklendik őket: ez egy példány szétküldése mellett, használok az alkalmat a célra is, hogy egyúttal több vagy csak néhány példányt küldök minden külön-külön intézetekhez még, külön baráti eladatás végett. A példány egyikének ára csak 30 p. kron, tehát az első füzethez hasonlítva csak fél áru. Terjesszék baráti körötök terjedtéhez képest, ezáltal öngyűntet terjesztjük. A 3-ik füzet, mint a levélben és előszóban is említve van, már sajtó alatt izzad. Egyébiránt korszerű nevelési és alapos methodikai dolgozatokat mindenkor szívesen veszek. Törekvésünk az, hogy ha lehet, e füzetkéket valami önálló folyóirati kerékvágásba hozni, erre nem kell külön szabadalom, míg úgy függetlenül jelennek meg az időre nézve. De előfizetőköt bírni még sem ártana. Nos, majd gondolkozni fogunk erről is, — most egyelőre csak mozgatni s vágatni kellett, a többi önkényes eredmény fog lenni. A felszántott föld vetetlenül is terem, igaz ugyan, hogy dudvát és gázt, azonban azon vesszük aztán észre, hogy jobbnak természetére is eléggé kövér, eléggé fogékony.

Ide mellékelve és a te címed alatt érkeznek a többi tanintézeteknek címzett csomói is, már ne vedd rossz néven a terheltetést, hanem tudva egyfelől, mikint egész Erdélyre nézve alkalmatlanság bizonyosan találkozik most az orsz. gyűlés alatt Kolozsivárt, adva másfelől, mikint a te buzgalmadnak illy ügyben t.i. nevelés és nevelési eszmék terjesztésében párja nincs, mertelek terhelni. Fogsz-e ezért haragudni? Érintess barátom és lakoltass hasonlóan. A sajtó alatt jelenleg két tanszéki beszédem is van, az egyikét már megolvashatád az egy.lap egyik utóbbi számában, a közvizsgálatokról, a másikat mondám az év elején, a gyermekek tanodásztatásának kötelességéről. Annak idején ezekből is juttatandok nektek egy pár példányt, de ne félj attól, hogy ismét eladás végett, nem, csak emlékül, mert e beszédeket jótékony célra, azaz osztályom könyvtárának szaporítására adom ki. Rólatok már régen nem hallunk mit is. Mozgalmitok csak nem akadoznak? vagy elszívja a ti malmotok kerekeiről is a folyam vizét az orsz. gyűlés? Hogy munkálkodtok, arról nincsen kétség.

A többiek között, édes tiszteltje szívemnek, kérlek tudasd Berde és Takách urakkal, mikint lapjuknak két példányára fizeték elő, egyikre a pesti prot. nevelői körnek nevében; a másikkra a pesti prot. gymnasium részéről, de hogy mi is lehet annak oka, mind a nevelői kör, mind intézetünk, két számon kívül még mit sem kapott s e két szám is csak a kör címezte alatt érkezett és így oskolánk lefizetett pénzéért s kezemnél levő előfizetési lapocskájára, még csak egyetlen egy számot sem kapott meg. Töröknél fizettünk, nála sürgetve, a postára utasítottunk, a postáról ő hozza, és e mellett lap nélkül vagyonk mind ez ideig. Egyébiránt oskolánk számára a tavalyi félévi lapokat is meg fogom még venni. Tehát légy barátom némi tekintettel és szőlisgads arra ama urakat, hogy lapjukat juttassák hozzánk. Nagyon nagy kérelme és panasza van a pesti

kisdeddóvó intézetnek. Honleányi lapok is meg fognak nem sokára indulni, mint hallom; dolgozóul vagyok felhíva, ígéretet kellett, de mit fogok beválthatni, alig tudom.

Tudósítások dolgaitokról, rólátok s dolgaitókról hallani kívánó barátotokat

Dr. Tavassy Lajos

Tavassy — Gáspárhoz

Kedves Barátom Gáspár!

Még csak a múlt héten intéztem hozzád egy pár sort s ím most újból írok. És pedig múlt heti levelemet is talán csak most veendő, mert Argay János a b. Gerliceyhez menendő nevelő, a múltkor elaludván az alkalmatosság elindultának idejét, most csak holnap indul utnak azon urral együtt, a ki által e sorokat küldöm, s ez, Körössy, Keszthelyt végzett gazdász ifjú, ki ha nem csatlakozom a Bethlen családhoz készül.

Tudassatok immár közületek s körötökből is valamit. Hogy mi mozgunk, annak jeleit a minap is bebizonyítám s most újból küldök valamit, küldök 10 példányt minap a sajtó alól kikerült két tanszéki beszédeből. Olvassad azokkal, a kiknek keble termékeny, hogy jó földbe hullhasson a mag. Egy példány, mindenestre, a nevelői kör könyvtárának adassék. Nevelés emléklapi 3-ik füzetünkben ma, már a 3-ik correctura ívet vevém; látod ez is haladva megy előre. Tanodai híreket szeretnék e füzet számára még gyűjteni.

Nevelői Kör gyűlésünk ma is lesz. Az ének anyagot folyvást gyűjtjük. A nevelési lapokat rendszeren járattuk s olvassuk. A tanári gyűlésekről tudósításokat — minő a Mainzi, Jénai volt, a körben olvassattuk. Itt testgyakorló egyesület és másfelől kisdedóvóegyesület is igen üdvös reformokat létesítve szépen halad. Ezekről máskor. Jelenleg sietnem kell az ellenzéki kör választmányi gyűlésébe, mert holnapra, az egész országból összecsofított ellenzékiek konferenciájára nagy előkészületek történnek. A conservativek is nagyban conferenciáznak. E napokban pest megyei közgyűlés lesz. Kanya Pál kollegám egy igen terjedelmes földirati könyvet tart most sajtó alatt, annak idejében ajánlandom figyelmetekbe. A természetbarátot mind eddigé nem kapjuk, pedig — mint már említém — két példányra fizettük elő. Ugyan szíveskedjél megtudakozni a kiadó szerkesztőknél, hol lehet e hanyagságnak hibája?

Így nem igen szaporítja a lap olvasóit!

A bajor király megszökött egy emancipált nőszeméllyel, — a karlsruhei színház elégett s vele elhamvadt 120 ember; olvastad-e már? Honleányi lapfüzetek jelenendének. A nők erkölcsstanából, egy könyvecske, Nágorszky Bódogától, ne kerülje el figyelmedet. Honárok könyvét "Kampf mit Hierarchie und Kirche" terjesszed, hahogy magad már megolvastad. Hát Sztankocs könyve, melyet a népek írt, nem fordult meg nálatok? Magam sem olvastam még, de vészes irányúnak hallom emlegetni; már csak szemébe kell nézni annak, a mi népünknek adatik. Hát népolvasó könyvetekkel mikint vagytok? és a Sydow-féle geographiai törekvések mint állanak? Végül egy kis tréfa. Székács arcképe osztaték ki: a legutóbbi divatlappal, s a kép ugyanakkor nyomtaték, a midőn a nemesek hadnagyjái Réthy színész személyében, s immár a nyomdászok a hadnagy alá vésendő jeligét: "egy istenem, egy életem! én az adót nem fizetem!" Székács képe alá vésték, és e kép 200 példányban kinyomva, már széthordaték a városban, a midőn e tévedést egy okos ember észrevevén, a nyomdászok által helyreigazították. Véletlenül megnevezteti az embert. Különben jól vagyunk, csak egy kis hurut és mellnyomás bánt ma, mely miatt szobában is kellene maradnom, de nem engedik a gyűlések.

Csókol és tisztel az, ki szeret, barátod
dr. Tavassy Lajos

Pest, 13/3 47.

Gáspár Jánosnak — Tavassy Lajos, Pest, 14/9 47.

Barátom és Barátim

Toldi Ferenc ajánlásából: Felem és Feleim!

Kérésed: hogy az első posta megfordultával írnek s tudósítsanak a Schedius-Blaschnek féle földképek ügyében. Minden sok sürgetős munkám dacára is, milly híven járok el bizományodban, bizonyítsák soraim. A 79 éves Schedius már 4 hó óta beteg, mindamellett megengedé, hogy meglá-

togathassan, közölve véle levelednek reá vonatkozó részét. Hálás szívességgel vette az illy buzgó fáradozást a mellyet erdélyi feleink, különösen magad is tanusítasz; most azonban rögtön nem adhat más választ, mint hogy halasztásra kér, a meddig ő Bécsbe levő jószágigazgató fia által Blaschnek-vel értekezve, maga is választ vehetend, a kérd dologbani felvilágosítás t.i. nem csak tőle függvén. Mihelyt e választ veendi, azonnal tudatandó lesz azt vélem és megirandó néked. Hogy azonban időközben is sürgetni fogom, a tekintetben számolhatsz reám. Sőt az öreg úr számára a levélben kifejezett kérelmet le is fogom másolni — aminthogy ő erre fel is szólított.

Egyébkint hamarjában nem sokat írhatok, de némely dolog megemlítését még sem hagyhatom el. Múlt szombaton, nevelői társaink közül valami 9 már meglátogatott volt s mi ez évre (t.i. tanévre nézve) meg kezdők eszmecserélgetésünk és nevelési beszélgetésünket. Részemről egy kis tájékozást adék barátainak olly nevelési ügyek körül, mik együtt-nem-létünk alatt fel tünedeztek, mint közérdekűebbek, tőlők hasonlót kérve és várva. Felemlítetett illy képpen 1. A sopronyi tanítói gyűlés. 2. Az erdélyi ref. sok új tanításterve, a mellyre figyelműket kell hogy a nevelők annak idejében hasonlóképpen fordítsák. 3. A szunyadozó és pislogásában mármár egészen elallvó pesti általános nevelői eszmetársulat, melly összejövetelit a piaristák épületébe hirdeti, de a hol a minapi hirdetésre senki sem jelent vala meg. 4. A sz. István, vagy jó könyveket kiadó társasága a r.kath.klérusnak. 5. A kolozsvári nevelői körtestvérünknek megszüntetése. 6. A mi pesti prot.nevelői beszélgetéseinknek jövendője. 7. A t. társaság bírálata alatt levő 14 nevelési pályamunka. 8. A hazában szerteszét keletkező sok falusi tanítói egyletek. 9. A Nevelési emléklapok folytatása. 10. A prot. oskolák néhányával kiadott tanhírlők stb. Mások még más tárgyakat is felemlítettek. S így az első összejövetelünk tájékozási volt. Holnap sept. 15-én ismét együtt leszünk. Holnap-után fel fog szenteltetni a budai várban épült kis prot.ev. templom a bányakerületi szuprens Szeberényi d. által, Székács szónokolandván. Vácot leánygyűlekezetül nyerte pesti prot.ev. egyházunk s mi oda munkálkodánk, miszerint e kezdő gyűlekezet számára is, mult vasárnap már paptanító választaték Prehus személyében. Ő Budán leánygyűlekezet keletkezik: így szaporodik a prot. népesség a főváros körül. Hogy a szolnoki vasut megnyílt s hogy a szarvasiak — kik a minap is itt voltak, már egy nap alatt Pesten lehetnek — ez előtted tudva van; említem azért mivel az illy nemű közlekedés Pesten jövőben annyival inkább összegyűjthetendi a nevelői egyéneket is. Egy napnyival ti is közelebb értek már hozzánk és mi hozzátok. A jövő nyáron tán csak el is fogtok jönni a Pesten tartandó prot. tanítói konferentiára? Uj összeköttetési fonalul szolgáljanak a hirdetett nevelési pályakérdések, miket a pesti hlap f.hó. 17-éről kelt lapjában olvashatád már. E kérdéseket a többi magyar lapba is szétküldtem már, ki fogják-e adni? reménylem.

"Az öröm szikrái hogyha gyujtanának

Lángba kellne állni az egész hazának".

E transparent vala olvasható — a mint hallom Szatmárnémetiben egy ablakon a főherceg ottlétekor. Erre a shémára jövök hát, mert erről azt is kifejezéd: hogy "jól esett megérni, hogy a testvérhon országosan él és országhoz illően fejezi ki érzelmeit". Mint gondolkozom én e tárgyról, talán megsughatja Brassai bátyánk, ha azért mégis örülök illy főhercegi szónak, amelyet, mint mondva van, Aradon ejtett: "addig éljek, míg a honnak élek." Ugyan e felírás volt átlát-szíftva Pesten a Hatvani utca egyik ablakán, a hol a főherceg képe alatt állottak: "addig éljen, míg a honnak él!" Mikor engedtek a rómaiak diadalmat ülhetni fővezéreiknek? II. Katalin orosz czárnő, minő színházfalakból felállított városokat látogatott meg diadalmilag szegény birodalmában? A tavalyi drága év után, mit tud még felmutatni a szegény magyar?... sóskát és rothadt krumpert. Mikor fog megszűnni e hazában érdem lenni, ha valaki magyarul tud és mikor fog kezdeni szegény lenni nem tudni? mikor lesz szegény e hazában nem szülőtteket hivatalra alkalmazni s mikor fog megszűnni érdem lenni már csak az is, hogy valaki itt született? stb. Még egy kérdést: mikor lesz a remény tény? és mikor nem lesz magyarnak ténye pusztán remélhetni? de mindezeknél jobb, ha megmondod, mennyire szeretlek s milly tiszta szívből üdvözlöm valamennyi jó feleinket, nő és férfiakat, a kiknek névszerint megemlítésére mind nincs hely e papíron, de örökre lesz hely szívemben... /sérült/

Tavassy.